

Проф. Ондраш Инотай*

УНГАРСКАТА ИКОНОМИКА И ПРИЕМАНЕТО ѝ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ**

Представена е накратко предисторията на разширяването на ЕС - на първия етап (преди 1989 г.), когато приетата стратегия от Унгария е била за приобщаване на страната към международните финансови институции, и по-късно, когато се поставя въпросът за пълноправно членство в Съюза.

Разгледани са изискванията, които са предварително условие за Унгария да стане успешен член на ЕС в най-кратък срок. Първо, голяма част от обществото в страната трябва да почувства за сравнително кратък период, че членството в ЕС означава забележим икономически прогрес и усилване догонването на средните за ЕС стандарти. Второ, за успех може да се говори, когато Унгария развие активна политика, ориентирана към целта на Съюза за засилване на европейската конкурентоспособност.

JEL: E61; F15

Не само от гледна точка на доскоро осъществяваната трансформация на икономическата система на Унгария, но и за експертите, които подготвяха реформите, започнали в края на 60-те години на миналия век, беше очевидно, че успешната модернизация, постепенното преодоляване на икономическото и социалното изоставане, причинено не само през последните десетилетия, но отчасти кумулирано през вековете, е свързано в значителна степен с протичащия процес на европейската интеграция. Някои от "бащите" на икономическите реформи може би не осъзнаваха тази връзка, но други имаха твърдото убеждение за това, дори ако е трябвало да го прикриват по онова време. По-късно през 80-те години стана ясно, че дилемата между очевидните днес предимства в микроикономически аспект или от гледна точка на манталитета на нацията, създадени в по-рано осъществени реформи и външната задлъжнялост, съпроводена с явно преувеличени жертви за това, могат да бъдат решени чрез бърза интеграция или поне чрез установяване на специални отношения с Европейската общност. Политическото и икономическото ръководство на страната имаше усещането, че такава стъпка в условията на тогавашния период би била много скъпа или поне доста рискована. Освен това и Брюксел не помагаше достатъчно. Точно обратното, той действаше твърде целенасочено за отслабване на връзките на Унгария (и другите малки страни от Централна и

* Авторът е директор на Института за световна икономика при Унгарската академия на науките.

** Доклад, изнесен на двустранната българо-унгарска научна среща "Подготовката за членство в Европейския съюз: опитът на България и Унгария", състояла се на 28 май 2004 г. в София.

Източна Европа - ЦИЕ) с бившия Съветски съюз, без да предлага съществено отваряне на пазара в Западна Европа за унгарските стоки. В резултат от това на първия етап страната избра стратегия за интеграция в международните финансови институции, а институционализацията на отношенията с Общността зависеше от изхода на официалните преговори между Брюксел и Москва (респ. Европейския съюз и бившия Съвет за икономическа взаимопомощ - СИВ).

Дългият път на излизане от нощта

"Пробивът" стана през лятото на 1988 г. чрез т.нар. Люксембургска декларация. Предварително добре подготвената позиция на Унгария осигури дългоочаквания резултат в продължение на два месеца. Тогава страната подписа първия договор за търговия и сътрудничество с Европейската комисия (ЕК). Един от многото парадокси в историята е, че практически без каквито и да било направени преди това усилия примерът на Унгария беше успешно последван в следващите месеци от подобни договори с други страни от ЦИЕ. Не по-малко важно е, че в продължение на няколко седмици ускореният исторически процес елиминира всички или повечето елементи на унгарската позиция, подготвяна преди това в продължение на около 15 години от екип от висококвалифицирани експерти. През май 1989 г. беше създадена програмата PHARE, предназначена само за Унгария и Полша. От 1990 г. много стоки от преработващата ни промишленост започнаха да намират достъп до пазара на ЕС, а от декември 1991 г., макар и не без дискусии, конфликти и противопоставяне на интереси, Унгария заедно с Чехословакия и Полша подписаха първото споразумение за присъединяване към Европейската общност.

Това споразумение може да се разглежда като крайтъгълен камък от различни аспекти. Първо, с него се очертава пътят на унгарската политика през следващото десетилетие чрез дефиниране на приоритетите за пълноправно членство в ЕС. Второ, изясняват се някои различия в позициите на Брюксел и Будапеща (респ. Прага, Варшава), защото Брюксел не беше подготвен да извърши бъдещото разширяване със страни от ЦИЕ, но тези държави възприемаха това споразумение като необходима стъпка към осъществяване на целта.

Тази дилема (или конфликт), както много пъти в историята на Европа, беше решена от започналите процеси на континента през 1989 г. През юни 1993 г. бяха приети т.нар. критерии от Копенхаген, описващи общите условия за членство. От този момент на ЦИЕ започна да се гледа по-специално. От една страна, нито една приета дотогава в ЕС държава не е трябвало да се съобразява със специални условия за приемане, тъй като те бяха описани в Договора от Рим от 1957 г. (например географското разположение на страната да бъде в Европа и да има демократична система в нея). От друга страна, едно от условията беше създадено точно във връзка с

разширяването на ЕС и то е, че държавата-кандидатка би могла да влияе на процеса без оглед на това какво равнище на вътрешна подготвеност за членство има. Нещо повече, договореностите на най-високо политическо равнище оставаха, без да са съпроводени с ясна "пътна карта" или потенциална дата на приемане. В този момент на политиките от ЦИЕ трябваше да стане ясно, че като се изключи общата политическа и идеологическа подкрепа, Брюксел нямаше каквато и да е ясна концепция за формиране на отношенията с внезапно освободилата се ЦИЕ. "Освобождаването" на тази част на Европа беше доминирано от политиката на Западна Европа от десетилетия и беше идеологически подкрепено през целия период. Когато обаче моментът стана реалност, разширяването се оказа повече заплаха, отколкото икономически шанс, повече риск, отколкото морално задължение, повече фактор за нестабилност, отколкото необходим фактор за европейската сигурност.

Фактът обаче, че ЕС нямаше ясна идея как да управлява процеса на разширяване и че приоритетите на интеграция (общ пазар, монетарен съюз, обща валута) бяха приети по време на разделената Европа, не можеше да спре динамиката на развиващите се процеси при новите реалности на континента. Новият процес включваше разширяване на договореностите и с другите страни в региона. От 1 април 1994 г. Унгария започна официални преговори за пълноправно членство в ЕС. Независимо от сериозните трудности и социалната цена този процес беше съпроводен от безпрецедентна икономическа и политическа трансформация. Влияние оказва и гражданската война в бивша Югославия. През декември 1995 г. ЕС определи потенциална дата за започване на официалните преговори и през лятото на 1997 г. ЕК публикува първия стратегически документ за разширяването му, но пак без конкретна пътна карта. Междувременно стана ясно, че от април 1998 г. могат да започнат преговори с най-подготвените за това асоциирани страни, между които беше и Унгария. Тази първа група, наречена Люксембургска, скоро беше последвана от втора група асоциирани страни (Хелзинкската група). В края на 1999 г. стана ясно също, че Брюксел няма политическата смелост да проектира пътна карта за постепенно разширяване, в която да е заложена нескъпоструваща и ефективна стратегия предвид различната степен на готовност на отделните страни, много разнородния опит от прехода към пазарна икономика, голямата разлика в конкурентоспособността на тези икономики и отличаващото се социално отношение към предприятия акт. Приетата през март 1999 г. финансова рамка за периода от 2000 до 2006 г. се отнасяше за малка група държави и показваше 2002 г. като първи етап на разширяването, но през 2000 г. се изясни, че политическите обстоятелства налагат различен сценарий. Главният приоритет на Брюксел (и особено на някои членки на ЕС) стана не адекватно третиране на различно подготвените за членство страни-кандидатки, а забавянето (и дори отлагането) на разширяването колкото уе

възможно по-дълго. Тази концепция обаче се противопоставяше на автоматизма на водещите се вече преговори, осъществявани при ясната позиция в защита на присъединяването по време на председателството на ЕС от Швеция през първата половина на 2001 г., а също и от съзнанието за потенциалната икономическа и социално-политическа цена на отлагането на разширяването. За първи път в официалните отношения с Брюксел страните-кандидатки получиха потенциална дата за приключване на преговорите. Тя беше съобразена с вероятното необходимо време за ратификация на процеса от тогавашните 15 страни-членки от ЕС и Европейския парламент, а също и с необходимото време за провеждане на референдуми в страните-кандидатки (с изключение на Кипър).

Историческото значение на приемането

Първи май 2004 г. е историческа дата за всички новоприети в ЕС страни, вкл. Унгария. Тя отбелязва не само "завръщането в Европа", откъдето страните-кандидатки никога не са се чувствали изолирани в географско или културно отношение. По-скоро това е реинтеграция в европейската ценностна система, институционална рамка, диалог, модел на поведение и накрая, но не по-малко важно, този процес открива възможности за консолидиране на унгарската позиция към икономическата база на континента. Това е уникален шанс да се обогати Европа, което би я подпомогнало да се развива в условията на глобалните предизвикателства, рискове и възможности през XXI век, при които тя трябва да намери своята идентификация, място и сравнителни предимства в широката рамка на международна конкуренция.

От датата, когато вече се знаеше, че тези страни ще бъдат приети за пълноправни членове на ЕС (началото на 2003 г.), обаче главната задача беше не подготовка на празнуването на факта, а изпълнението на тези изисквания, които са предусловие за успешно членство във възможно най-кратък срок. В случая на Унгария този успех може да бъде измерен на две равнища. *Първо*, голяма част от обществото в страната трябваше да почувства за сравнително кратък период, че членството в ЕС означава забележим икономически прогрес и ускоряване догонването на средните за ЕС стандарти. Това не може да се демонстрира чрез пряко и внезапно нарастване на личните доходи, а чрез трансформация на общата среда, вкл. големи по мащаб инвестиции за модернизация на физическата инфраструктура и човешкия капитал, създаване на възможности за нова заетост, за засилване на икономическата и социалната сигурност и надеждност. По-важното е, че трябва да се осъзнае възприемането на европейските ценности в политическия и социалния живот на страната като връщане към стандартните норми след години на политическа "изолация", засилване готовността за диалог, компромиси, толерантност, спазване на ценностите и авторитета на другите и накрая - сътрудничество на всички политически и социални сили за идентификация, защита и отстояване на

интересите на страната. *Второ*, за успех може да се говори, когато Унгария развие активна политика, ориентирана към целта на ЕС за засилване на европейската конкурентоспособност. Част от успеха би било да следваме европейските интереси, като правим разумни компромиси, но да не предаваме националните интереси (които са трудни за дефиниране) и да провеждаме ефективна защита на стратегическите интереси. Базисна предпоставка за това е да научим моделите на поведение в Общността, да разберем интересите на другите (дори ако са противоположни на тези на страната ни), да заздравим алианса за постигане на стратегически и тактически цели. Такова поведение обаче може да бъде проявено само ако Унгария разполага с ясна концепция за стратегия във всички области на сегашната и бъдещата политика на ЕС. От години вече е така, но днес изработването на такава стратегия е особено важно и неотложно. Това за съжаление не беше направено досега и причините за отлагането на работата в тази област, изглежда, са от по-голям мащаб, отколкото е поставената задача за икономическата политика на съответните институции като краткосрочна "домашна" работа за публичната администрация и бизнеса, на които сме свикнали да гледаме като на ключови фактори за успешна подготовка за членство.

"Интеграционната зрялост" на Унгария - икономическа оценка

От 1997 г., когато първите доклади за отделните страни бяха публикувани от ЕК, Унгария винаги се оказва в групата на най-подготвените страни-кандидатки. От двата основни икономически критерия за членство, определени преди това в Копенхаген (1993 г.), страната беше изпълнила още от самото начало първия критерий, а именно наличие на "функционираща пазарна икономика". (Трябва да се напомни, че изпълнението на тези критерии беше една от предпоставките за започване на преговори за приемане през пролетта на 1998 г.). Вторият критерий - за "устойчивост при конкурентния натиск от страна на ЕС", беше изпълнен няколко години по-късно, като за съжаление икономическата политика в страната временно (до лятото на 2003 г.) изостави усилията за постигане на нарастваща конкурентоспособност.

Към т. нар. "интеграционна зрялост" обаче трябва да се подходи и от други аспекти: развитие на реални икономически процеси; сравнение на "интеграционната зрялост" с тази на съседни и присъединили се по-рано страни; перспективи за успешно членство в разширяващия се ЕС в контекста на сегашната и очакваната в бъдеще икономическа политика; съобразяване с изискванията за конкурентоспособност в глобален мащаб.

1. В резултат от 15-годишен процес на институционално адаптиране се оказва, че унгарската икономика е една от най-интегрираните към ЕС не само в сравнение с другите кандидатки, но и с пълноправните членове на Съюза. Днес 75% от унгарския износ са насочени към ЕС - това е вай-големият дял

на вътрешна за Съюза търговия след Португалия и Холандия и много по-висок от този на всяка друга страна-кандидатка за членство. След приемането на Унгария в ЕС този дял ще нарасне над 80% поради факта, че експортът ѝ към другите страни-кандидатки ще се включи в общия обем на търговията на Съюза. По-важното е, че структурата на търговията показва ясни белези на тази на развитите страни.

Независимо от факта, че производството в страната и износът са основани главно на (високотехнологичен) внос, може да се докаже, че Унгария беше в състояние да развива по-модерно разделение на труда със света и в частност с ЕС, отколкото другите страни-кандидатки. Това беше резултат от рано проведената пазарноориентирана приватизация и реалното коопериране с международния капитал. Около две трети от износа на Унгария за страни от ЕС се състои от модерни стоки на високо или средно технологично равнище (машини, съоръжения, продукти на електрониката и телекомуникациите, оптични инструменти, транспортно оборудване, фармацевтични продукти и др.). Делът на такива стоки за износ в ЕС е около 55% за Словакия и Чешката Република, 45% за Словения, 35% за Полша и по-малко от 20% за страните от Прибалтика.

Друг важен показател е за износа на 1 тон стоки от преработващата промишленост от Унгария за Германия, която е главният търговски партньор за страните от ЦИЕ. Този износ "струва" почти 10 хил. евро, докато аналогичният в Словакия или Словения - по-малко от 6 хил. евро, в Чешката Република - 4 хил. евро и в Полша - 3 хил. евро. Тези показатели разкриват фундаментални структурни различия, които не могат да бъдат създадени или елиминирани за кратък период. Очевидно е, че икономическата политика се отразява както върху развитието на сравнителни предимства, така и върху избора за месторазполагане на международния капитал.

Дълбоко вкоренените различия на микроикономическо равнище обаче остават за по-дълго време и като предимства, и като недостатъци. За да не се загубят предимствата, които бяха създадени на висока цена през изминалите десетилетия (отразена във външната задлъжнялост на страната и социалните саможертви), или дори увеличаването на тези предимства в първите години на членство в ЕС, първостепенна отговорност има икономическата политика. Унгария се оказа слаб ученик в това отношение. През 1998 г. страната беше разглеждана като единствената потенциална членка на ЕС, която би могла да се присъедини чрез отделяне във времето на тежестите, свързани в икономическата трансформация, от тези по ускоряване на приспособяването към изискванията на ЕС. За съжаление Унгария (и нейното политическо и икономическо ръководство) не беше в състояние да отговори на историческия шанс. В условията на стабилна макроикономика и висок и устойчив растеж (след успешната стабилизация през 1995 г.) не беше предприета цялостна и ориентирана към бъдещето икономическа реформа (някои очаквани като благоприятни и започнали по-

рано реформи бяха поставени под въпрос, не беше осъвременено кооперирането с международния капитал и т.н.). Обратно, през 2000 г. страната се върна към "популистко-патриотарска" икономическа политика. С някои основни усилия в тази политика можем да се съгласим, но начинът и периодът на внедряването ѝ могат да бъдат критикувани. Още от самото начало на приспособяване към изискванията на ЕС беше очевидно, че заплатите трябва да започнат да догонват равнището на тези в ЕС. За целта още през първата половина на 90-те години беше постигнато съответно реструктуриране на доходите в полза на печалбата на компаниите (вкл. инвестиции). По този начин беше създаден "производителен резерв", който позволяваше да нараства личното (частното) потребление, без да има заплаха за стабилната конкурентоспособност на (повечето) фирми. Беше очевидно също, че въведеният валутен курс през 1995 г. като един от основните инструменти за успешна стабилизация трябва да се измени съобразно изискванията за устойчив и висок растеж. Постепенното обезценяване на унгарската валута беше прието като знак за успешна трансформация без риск за конкурентоспособността.

За съжаление промените в икономическата политика в двете сфери станаха жертва на краткосрочна политика, свързана с властимащите, с всички произтичащи от това негативни последици. Драматичното нарастване на заплатите, започнало с удвояване на минималната работна заплата в рамките на година и половина, продължаването на тенденцията в сферата на публичната администрация, където производителността трудно може да бъде измерена (за да се докаже необходимостта от такава стъпка), и разширяването на демонстрационния ефект в повечето от останалите сектори сериозно отслаби конкурентността на Унгария в това отношение. То се случи точно по времето, когато нашите съседни страни, които отлагаха приватизацията и икономическото преустройство, започнаха да привличат международен капитал и на основата на техния предишен опит предприеха внимателна политика по заплащането на труда.

Едновременно с това новата политика по отношение на валутния курс, времето за което също не беше подходящо по политически причини, намери израз в драматично обезценяване на унгарската валута, което доведе до понататъшно влошаване на ценовата конкурентност. Тези негативни ефекти можеха да бъдат лесно избягнати, защото фирмите бяха подготвени за такова развитие или го предвиждаха, но със сигурност не в такава степен. Двата нови елемента на икономическата политика влязоха в сила в период на бавен икономически растеж в Западна Европа, когато правителствата там следваха основно експортноориентирана и засилваща конкурентоспособността политика. Следваща грешка беше въвеждането на все повече елементи на "патриотична" икономическа политика, главно под формата на създаване на специални предимства за "националния предприемач", който в повечето случаи никога не би постигнал международна конкуренто-

способност. Също в нарушение на договореностите по присъединяването международният капитал беше изключен от публичните оферти (строежите на магистрали).

Силата на микроикономическата база в Унгария обаче, както и промените в икономическата политика от средата на 2003 г. започнаха да поставят нещата в правилното им русло, като се наблюдава връщане към експортно и инвестиционно ориентиран път на развитие. Икономическата характеристика на страната в момента на влизане в ЕС е благоприятна, като осигурява възможности монетарната (антиинфлационна) и бюджетната политика да бъдат хармонизирани в бъдеще и да се постигне желаният баланс между растеж и равновесие.

2. Някои международни анализи показват, че в сравнение с другите новоприсъединени в ЕС страни Унгария не принадлежи вече към групата на "първите". Такова отстъпление се очакваше като резултат от провежданата през последните години икономическа политика. Под въпрос обаче е доколко страни с различно равнище на структурно развитие могат да бъдат поставяни в една и съща група. Например да разгледаме капацитета за привличане на чуждестранен капитал. Очевидно е, че в качеството си на пионер в отварянето на икономиката си за чуждестранен капитал Унгария не може и днес да привлича същия размер инвестиции като Чешката Република или Словакия, характеризирани със забавена приватизация. За съжаление статистиката на Националната банка на Унгария не съдържа данни за най-важните източници за привличане на чуждестранен капитал по години, а именно за реинвестираната печалба на чуждестранните компании, разположени в страната. Този въпрос не възниква в Словакия, където чуждестранните инвестиции току-що започнаха да навлизат и печалба се очаква едва след няколко години. Освен това капиталовият баланс е повлиян и от факта, че вероятно на един предварителен етап Унгария стана също значителен износител на капитали. Следователно стабилен и положителен баланс между притока и изтичането на капитали не може вече пълно да покрие дефицита по текущата сметка и в резултат от това външната задлъжнялост на страната започна отново да нараства. Анализът на микроикономиката показва, че тя би могла да поддържа конкурентността си към регионалните конкуренти, дори ако това предимство вече не е толкова убедително, колкото беше през 1998 г.

Би било грешка и не е исторично да се прави сравнение между присъединяващите се сега страни към ЕС с присъединили се преди тях, защото както глобалната, така и европейската обстановка се промени фундаментално в сравнение с времето, когато бяха интегрирани Гърция или Португалия и Испания.

Обхватът на политиката на Общността е вече много по-широк, необходимостта от приспособяване на икономиките е значително по-висока (вж. например общия пазар и валутния съюз), а процесите на глобализация

влияят по-силно отпреди. На основата на икономическите критерии може да се докаже, че Унгария изглежда по-подготвена за членство, отколкото беше всяка средиземноморска страна през първата половина на 80-те години на миналия век. Унгария, а и някои други нови членки на ЕС създадоха отношения на свободна търговия със Съюза преди членството си, нейната интеграция по отношение на търговията и капитала е по-дълбока, структурата на износа е по-развита, равнището на приватизация е по-високо, международната ѝ конкурентоспособност е по-силна и качеството на коопериране с международния капитал е по-добро. В повечето сфери на икономическа либерализация средиземноморските страни се нуждаят от допълнителни преходни разпоредби, като техните икономики стават постепенно отворени в условията на пълноправно членство, а не като предварително изпълнена предпоставка. При това от самото начало на членството си, започнало през 80-те години, тези страни имаха достъп до голям размер фондове от бюджета на ЕС (което със сигурност не е валидно за Унгария и другите нови членки, поне до края на 2006 г.). Освен това трябва да бъде отбелязано, че главно Испания нямаше ясно предимство по отношение на наследената непокътната структура на публична администрация, която не стана жертва на демократичните процеси в периода след Франко. Точно обратно, тя беше обновена (модернизирана) и успешно интегрирана в структурите на ЕС с цел да защитава и работи в полза на стратегическите интереси на Испания.

3. Успешното икономическо развитие на Унгария в разширения ЕС обаче може да не се основава изключително на създадените микро-икономически предимства и очакваните скоро положителни ефекти върху конкурентността на макроикономиката ѝ в резултат от направени корекции от средата на 2003 г. Първо, рамката, в която унгарската икономика ще се развие в периода след приемането в ЕС, е, общо взето, формирана от икономическата му политика. От първостепенна важност е колко бързо и комплексно ключовите икономически агенти на Съюза ще имат желание и ще бъдат способни да се реформират (Германия, Франция, Италия). Ще бъде много добре, ако минимумът от критичната маса, необходима за реформите на ЕС, може да се осигури само чрез "положителния шок" от разширяването. Но не могат да се изключат и прояви на противоположни тенденции в резултат от него.

Второ, един от ключовите фактори за поддържане на процеса на икономическа модернизация е бъдещето на бюджета на ЕС, вкл. размерът и потенциалната структура на наличните финансови ресурси за Унгария и целия регион след 2007 г. В противоположност на много скромните ресурси (около 1.5 млрд. евро за периода от 32 месеца), определени на базата на "остатъчния принцип" между 2004 и 2006 г., т.е. в най-критичните първи години на членство, предложението на ЕК от февруари 2004 г. е за около 3 млрд. евро годишно за Унгария през периода от 2007 до 2013 г. По наши

изчисления тази сума изглежда достатъчна за съфинансиране на успешни модернизационни проекти през следващото десетилетие. Трябва, разбира се, да се има предвид, че: наличните ресурси ще са достатъчни за изпълнение на приоритетите на унгарското развитие; Унгария ще се подготви във всички аспекти да направи бързо и ефективно усвояване на тези ресурси. В този контекст предстои да бъде свършена още много вътрешна работа. В същото време трябва да се отчита, че ЕС отделя част от фондовете си за финансиране на трансгранични инфраструктурни проекти. Логиката е, че от 1 май 2004 г., като изключим двете островни държави Кипър и Малта, един географски обособен регион се интегрира към Общността. Стратегия за развитие, основана на този принцип, би могла да подобри значително ефективността от използване на ресурсите. Още повече това би било положително послание по отношение на целия регион, вкл. тези страни, които се очаква да се присъединят по-късно. Същевременно такава стратегия би повишила кардинално интереса на международния и националния/регионалния капитал към региона.

Трето, вероятно в избрани области либерализацията на вътрешния пазар на ЕС ще получи допълнителна скорост след разширението (енергетика, ж.п.транспорт, може би данъчна политика). Независимо от пониското равнище на развитие и финансови резултати на този процес в Унгария той предлага някои предимства за икономиката ѝ, след като страната (и някои други страни от ЦИЕ) предприе по-бърза и пазарноориентирана приватизация през последното десетилетие в сравнение с някои държави от Западна Европа. Поради опита ни при трансформацията ще бъде правилно да се очаква нашите страни да бъдат в състояние да се приспособят по-гъвкаво към новите институции. Тези потенциални предимства обаче могат да бъдат реализирани, ако не само бизнес-дейностите, но и цялото общество е подготвено да приеме промените. С други думи, ние не трябва да започваме от рисковете, потенциалните загуби или дори несъществуващите заплахи (и да ги преувеличаваме, както правехме понякога в миналото), а да се възползваме от появилите се нови възможности, да мислим и действваме адекватно, ориентирани към бъдещето.

Четвърто, през следващите години трябва да приемем факта, че повечето страни-членки на ЕС от Западна Европа ще отворят неохотно пазара си на труда за унгарците (и други представители на ЦИЕ). Такова развитие на нещата има различно значение за Унгария или, да кажем, за Полша. Унгария има най-ниското официално регистрирано равнище на безработица между всички нови страни-членки (6%) и показва много ниско равнище на трудова мобилност дори в рамките на страната, което вече е пречка за засилване на втория етап на структурната трансформация. Само по себе си свободното движение на работната сила има както предимства, така и недостатъци, особено в икономики, които се намират в критичен етап на икономическа трансформация. Като се вземе предвид всичко това, по-

печелившото (и по-евтино) е, ако международният капитал продължи да навлиза в Унгария и създава нови работни места. Следователно сегашните характерни за прехода ограничения за свободно движение на работната сила могат да се окажат предимство за новите страни-членки, особено ако подходяща икономическа политика е способна да превърне тези последици в значимо конкурентно предимство.

Пето, Унгария се нуждае от ясна пътна карта за икономическа политика за това кога и на какво равнище и при каква структура на конкурентоспособност (и при какъв фиксиран валутен курс) би могла (пожелала) да се присъедини към валутния съюз.

В това отношение бяха изложени различни съображения. Някои експерти изразяват предпочитание към бързо приемане в ЕС (колкото е възможно по-скоро), дори ако предстои да бъде изпълнен повече от един основен критерий от Маастрихт. Други подчертават важността на мерките за постепенна политика. Фактически Унгария се нуждае от смесване на двата подхода. От една страна, е необходима икономическа политика, която създава увереност в сектора на бизнеса по отношение на правителството и без всякакво съмнение е насочена към изпълнението на критериите от Маастрихт (със специално подчертаване върху намалението на бюджетния дефицит и равнището на инфлация). От друга страна, такъв подход било чрез приложени механизъм или предвиденото време не трябва да потиска устойчивия икономически растеж и продължаващото структурно обновяване. Очевидно е, че като се обяви определено разписание (график), може да се засили доверието, но трябва да се има предвид също, че за промяна на тази целева дата могат да допринесат външни фактори. Двата възникнали проблема във връзка с общата валута (предефинирането или различната интерпретация на критериите от Маастрихт и Пакта за стабилност и растеж, растящата разлика в конкурентността между страните-членки на ЕС или промяната в съотношението евро-долар) и политиката по отношение на Европейския валутен съюз (ЕВС) на новите страни-членки (демонстрационния ефект от ранно или по-късно приемане) могат лесно да повлияят на пътната карта на Унгария. Като пренебрегнем обаче всички сценарии, най-важното е да провеждаме икономическа политика, основана на бързо и непрекъснато повишаване на конкурентността.

Шесто (последно), през следващите години конкурентоспособността на Унгария ще бъде значително повлияна от развитието на търговията и капиталовите потоци със страните, присъединяващи се към ЕС заедно с нея.

Трябва да отчете, че след 1 май 2004 г. всички ограничения за търговия, които се срещаха в рамките на ЦЕФТА през последните години (избрана група от производители като краткосрочни бенефициенти, докато цялото население е "жертвата" в ролята на потребител), ще бъдат категорично и безвъзвратно премахнати. В резултат от това се очаква регионалната търговия да навлезе в нов бум. Новите търговски потоци и структури ще са подкрепени от международните и регионалните капиталови потоци, вкл. реструктурирането на бизнес-стратегията на няколко

транснационални компании, разположени в ЦИЕ, като резултат от процеса на разширяване на ЕС. Заслужава да се отбележи, че капиталовите наличности на унгарските компании (или разположени в Унгария) в света възлизат на 5.5 млрд. евро в края на 2003 г. в сравнение с по-малко от 2 млрд. евро за Чешката Република и за Словения. Унгария очевидно заема водеща позиция в ЦИЕ и има предварително предимство, идващо от микроикономическото равнище на развитие. При това се очаква, че предимствата, свързани с разположението на новите страни-членки на ЕС, събуждат интереса на по-малки и средни компании от Западна Европа да инвестират в региона, след като вече не съществува законодателна и институционална несигурност. Тази инвестиционна дейност може да обхване не само преработващата промишленост, но в нарастваща степен и услугите. Такава тенденция може да се очаква не само като последица от разширението, но също като правилен отговор на глобалните предизвикателства и като стратегия на предприятията да избягнат бариерите (пречките) на вътрешната за страната икономическа среда (високи данъци, негъвкав пазар на труда, свръх-регулация и др.).

4. Най-важният интерес на Унгария като нов член на ЕС е да бъде активна в процеса на интеграция, т.е. конкурентоспособна и неизоставаща. В този контекст страната може да допринесе за бъдещето на Съюза повече, отколкото някои негови стари членки.

Измерено чрез БВП на човек от населението по паритет на покупателната сила, равнището на унгарската икономика е 55-60% от средното за ЕС. Вярно е, че темпът на растеж е значително по-висок от средния за досегашните 15 членки и че няма съществено различие между дохода на човек в Унгария и в по-слабо развитите от тези 15 страни. Точно обратното, ако се използва официалната статистика на Унгария с дела на сивата икономика и се прибави ежегодната помощ от ЕС, която получаваха Гърция и Португалия, през следващите няколко години указаната разлика може да бъде елиминирана. По-важното обаче е при такива международни (европейски) сравнения да бъдат включени факторите, които ще влияят за бъдещото развитие и за постигане на устойчив растеж.

Според осем основни категории в програмата от Лисабон, определящи как Европа да стане конкурентна в световен мащаб и в частност на САЩ до 2010 г., се оказва, че Унгария (заедно с Естония, Чешката Република и Словения) дори днес отчита по-добри резултати в отделни сфери в сравнение с ЕС средно. Според показатели за 2002 и 2003 г. за средното развитие на трите водещи нови страни-членки (вкл. Унгария) те са по-добре подготвени за бъдещите предизвикателства в сравнение със средното равнище на ЕС в 4 от 8 области, а именно: информационно общество, предприемаческа свобода, телекомуникации и модернизация на системата на социално благосъстояние. Затова вероятно по-подходящо е при поглед към бъдещето да се отчитат такива динамични показатели, отколкото да се

правят преди всичко съпоставки със статичния измерител за БВП на човек от населението. Това е начинът да се играе активна роля в повишаване на конкурентността на Европа, противопоставяйки я на всякакъв вид европейски протекционизъм, и да се допринесе за реформата на бюджета на ЕС, която да бъде в състояние да комбинира солидарността и регионалната кохезия (откъдето Унгария очаква значителни ресурси след 2007 г.) с технологичното развитие и засилването на глобалната конкурентоспособност.

Извън икономиката: допълнителни елементи за успешно членство

Досега няма приета страна в ЕС, която е била преди това напълно подготвена за членство. И няма страна, която би могла да направи това, защото в различни области приспособяването към икономическата общност трябва да бъде разбирано като процес на обучение, който не може да се "симулира" отвън. Една страна трябва да бъде приета за нов член в различни области, например селското стопанство, използването на фондовете от ЕС или участието в процесите на вземане на решения. При това промените в политиката на Съюза не могат да бъдат разбирани (известни) при всички ситуации. Разбира се, в много аспекти всяка страна може и трябва да се подготви да посрещне изискванията за членство и да се възползва от новите възможности.

Унгарската икономика може да се смята за подготвена на микроравнище с изключение на голям брой неконкурентни микро-"фирми" в селското стопанство. Това означава, че на базата на собствените си усилия повечето участници в бизнеса могат да оцелеят и дори да подобрят позициите в резултат от приемането на страната в ЕС. Още повече, че се очаква най-последните промени в макроикономическата политика да осигурят подкрепа за тях в средносрочен план. Тези усилия ще се опират на финансовите средства на ЕС в много по-голяма степен след 2007 г., отколкото днес, при положение, че през следващите месеци бъде изградена адекватна рамка на усвояването им. Допълнително положително влияние може да се очаква от подобряване на цялостната глобална икономическа ситуация и от провеждане на спешните икономически реформи в страните от ЕС (като Германия), които имат най-висок дял в търговията с Унгария.

Едновременно с това успешната интеграция изисква и наличие на някои неикономически компоненти. От особена важност са четири от тях:

Първо, през първото десетилетие на XXI век значението на неикономическите фактори за международна конкурентоспособност нараства в глобален мащаб. Това се демонстрира особено ярко в две области. От една страна, качеството на публичната администрация не само на централно, но и на регионално и местно равнище става ключов фактор за успеха. От друга страна, ролята на социалната гъвкавост (приспособимост) и дори на социалната кохезия нараства, особено що се отнася до по-малките по мащаб държави.

Разединените или понякога съзнателно разделяни общества не са добра база за поддържане или увеличаване на конкурентните икономически позиции както в рамките на регионалната интеграция, така и извън нея.

Второ, успешното включване на Унгария в процеса на вземане на решения на равнище ЕС, като постепенно разширява участието си в тази област, е предпоставка за успешната ѝ икономическа интеграция. Това обаче изисква толерантна политика от страна на Унгария, която е готова да отчита интересите на другите членки и да прави разумни компромиси. Формирането на политиката на равнище общество в нашия случай има две исторически предимства. От една страна, историческият опит показва, че Унгария беше по-способна да достигне и увеличи своето влияние, когато полето ѝ за маневри беше доста тясно (малко) и задачата беше то да се разширява постепенно. (Трябва да се отчете, че едно твърде голямо поле за маневриране, предложено понякога от историята, не може да бъде ефективно използвано за погрешни цели.) Полето за маневриране, предложено от европейската интеграция, едва ли може да се смята за широко, като се имат предвид географските и икономическите особености на страната, представляваща 2.2% от общото население в ЕС и произвеждаща от 1.2 до 1.3% от общия БВП. При все това Унгария ще има по-голям дял при гласуването при процесите на вземане на решения в ЕС (около 4% в Европейския съвет с 24 нейни представители в Европейския парламент). При формиране на политиката на континента Унгария може да играе дори по-голяма роля, като се има предвид, че тя е подготвена за тази задача и ще бъде в състояние да развие мрежа за международна дипломация. От друга страна, фактът, че от векове унгарската нация живее в съжителство с различно развити държави и нации с различни ценности, религии, социално поведение и др., може да се окаже очевидно предимство както за ЕС, състоящ се от голям брой страни, така и за глобалната конкуренция. Поведението на унгарското общество, подобно на това в другите членки на ЕС, няма да се характеризира с изключването, а напротив, с включването на други държави, социални групи и различни ценности.

Трето, необходимо условие за икономически успех е страната да има ясна и гъвкава стратегия за интеграция не само във всички обхванати досега области, но и в тези, които ще бъдат включени в бъдещата политика на Съюза. Само тогава е възможно тя да играе активна или решаваща роля в процесите на вземане на решения и да "насочва" политиката на ЕС според приоритетите си. В този контекст и очевидно като функция на подготвеността на другите нови страни-членки от ЦИЕ интересите за хармонизация на регионално равнище могат да станат важен фактор. Обсегът на стратегически и тактически съюзи обаче ще излезе далеч извън региона на ЦИЕ от самото начало на пълноправното членство.

Четвърто, крайъгълен камък за всеки значителен икономически успех е готовността на обществото за промени. Членството на Унгария не може да

бъде успешно, ако цялото общество не го възприеме като успешен резултат. Това "възприемане на успех" се нуждае от време, за да бъде усетено от преобладаващата част от обществото. Още повече, че това зависи не само от непосредствените икономически и други фактори, отнасящи се до благосъстоянието. За да се развие и утвърди този процес, политическият елит трябва да осъществява резонен и откровен диалог с обществото още от самото начало на членството. Трудностите по приспособяването към ЕС и цената не бива да бъдат прикривани, а всеки индивид трябва да знае своите специфични задачи при промяната и в отчасти вече променената среда. Повечето от тях - промяна на цените, структурата на пазара на труда, структурата на произвежданата продукция, законодателната и институционална рамка, бяха вече направени през изминалите години. Днес специално ударение трябва да се постави върху новите възможности, предоставени от членството, и върху тези промени, които не бяха направени, а отлагани във времето преди интеграцията или могат да бъдат извършени само със значителни допълнителни разходи.

Само целевоориентирано и мобилизирано в правилна посока общество е в състояние да осъществи успешно членство. Едно демобилизирано общество или публично мнение, което е формирано главно чрез едностранчиво представени рискове и заплахи, най-вероятно би станало губещо в такъв процес. Следователно наша обща отговорност е да подготвим обществото и да водим постоянен диалог с него, особено в първите и най-решаващи години на членство. Това е точно периодът, когато някои области на унгарската икономика вероятно ще изпитват допълнителни трудности по приспособяването, но несъмнено плодовете от интеграцията се очаква да се проявят и утвърдят в икономическите отношения и да дадат резултати в средносрочен и по-дълъг период.

Превод от английски Р. Рангелова